

A Study of the Ancient Origins of *Ghahremān-nāma*: A Similar Work Between Turkish and Persian Prose Literature

Dr. Farzad Ghaemi¹

Ferdowsi University of Mashhad

Introduction:

The word "Ghahremān" is attributed to a hero who was the son of Tahmureth and the successor or minister of Hushang. Comparing this name with the name "Ghahremān" in Ferdowsi's *Shah-nāma* reveals that the root of his story was an ancient epic myth about Rostam's ancestor, which can be related to the cycle of Sistani epics. The oldest text of this story is in Turkish and there are writings in Persian and Kurdish. The existing variants of this work, which, like *Iskandar-nama*, is international and is one of the important joint works between Persian and Turkish, can be divided into three parts:

1- Old *Ghahremān-nāma* in Turkish: From this section, 18 Ottoman Turkish manuscripts have been identified. These manuscripts include five manuscripts in the National Library of Paris (written in 928 AH, 955 AH, 1008 AH [*Hushangshah-nama*], 1038 AH and 1042 AH), three manuscripts in the Leipzig Library (1126-1127 AH), four manuscripts in the Sarajevo Gazi Husrev-beg's Library, three manuscripts in the Gotha Library, one manuscript in each of the Berlin, Vienna, and the Iranian Parliament libraries. In addition to these eighteen manuscripts, there are three Uzbek-Turkish manuscripts in the Library of Oriental Studies of Tajikistan. The above 21 versions are not identical. Despite the variety in the style of writing and the details of the story, in all these manuscripts the name "Tarsus the Wise" is mentioned as the author. The plot and characters are the same. It is also mentioned that this story has an ancient origin and like *Kelila & Demna* was translated from Sanskrit to Pahlavi by the order of the great politician of the Sassanid era, Bozorgmehr, the minister of Anushirvān, and Tarsusi the Wise translated the story into Persian. Finally, this work was translated from Persian to Ottoman Turkish.

2- Middle *Ghahremān-nāma* in Persian: The oldest Persian prose of this story is related to two manuscripts from the twelfth century AH. One is the manuscript of the Berlin Library numbered 1.425 and the other is the manuscript of the Yarodaki Library of Tajikistan numbered 4457. Due to the old linguistic context and frequent references to "Hakim Tarsus" as a writer not found in new works, the high volume of Ottoman Turkish words and homogeneity with Turkish manuscripts that are two to three centuries older than Persian, this work must be in the Ottoman period that had been rewritten from the original work of Tarsusi or even a Persian translation of a Turkish work. So the original Persian work written by Tarsousi is gone.

---

¹ . ghaemi-f@ um.ac.ir

3- New Heroography: New Persian transcripts of Middle Persian manuscripts have been made in the Qajar period, which exist in different forms in the Iranian Libraries (Malek, National Library and the Parliament), and the first of them was written in 1205 AH. Also, the abbreviated form of this work has been published in lithography in Iran many times in the last hundred years.

Thus, *Ghahremān-nāma* is a work with deep pre-Islamic roots in Middle Eastern folk literature, written in Persian in the sixth to eighth centuries by a writer named Hakim Tarsus (probably the famous Tarsusi of the *Dārāb-nāma* author), in the ninth century at the height of the Ottoman literary movement in Turkish. Translated, it has been rewritten in both Turkish and Persian until the 12th century. In any case, the original text of Tarsusi is definitely no longer available today.

Keywords: *Ghahremān-nāma*, Tarsusi (Tarsus Hakim), Folklore, Manuscript, Turkish, Persian.

Persian and Arabic sources

- Amoozegar, Jaleh (1995). "Garshasp in the presence of Ormazd ...", Kelk, Volume 54, pp. 9-16 [Persian].
- Aidenloo, Sajjad (2012). Daftare Khosravan, Tehran: Sokhan [Persian].
- Al-Assad, Nasser al-Din (1988). Masadere Sheare Jaheli ..., 2nd edition, Beirut: Dar Al-Jail [Arabic].
- Akbari Mafakher, Arash (2011). "Who is Kariman?" Based on the manuscript of Gurani Haft-Lashkar ", Literary Essays, Volume 174, pp. 15-37 [Persian].
- Ansari, Abolghasem Hassan (1963). Divan, edited by Yahya Gharib, Tehran: Ibn Sina [Persian].
- Baghdadi, Abdul Qadir (2004). Dictionary of Shahnameh, edited by Karl. G. Zalman, translated by Tawfiq Sobhani, Tehran: Asar va Mafakhre Farhangi [Persian].
- Behzadi, Behzad (2010). Azerbaijani-Persian dictionary (Turkish), Third edition, Tehran: Farhange Moaser [Persian].
- Christensen, Arthur (2009). Kianian, translated by Zabihullah Safa, second edition, Tehran: translation and publication of the book [Persian].
- Datestane Dinig (1977). Edited by Tahmoursuddin Shah Angelsaria. By Mahyar Navabi, Shiraz: Pahlavi University [Persian].
- Dehkhoda, Ali Akbar (1994). Loghatnama, vols. 12 and 15, Tehran: Dictionary Foundation and University of Tehran [Persian].
- Dehlavi, Muhammad ibn Balad (1604). Moaiiedol-fozala [manuscript], National Library Volume 815795 [Persian].
- Ebne Manzoor, Mohammad Mokarram (1988). Arabic Language, Beirut: Darahiyah Al-Tarath Al-Arabi [Arabic].
- Farrokhisistani (1971). Divan, Mohammad Dabirsiaghi, Tehran: Zavar [Persian].
- Farahidi, Khalil Ibn Ahmad (1985). Al-Ain, research by Mahdi Al-Makhzoumi and Ibrahim Al-Samarai, Qom: Dar al-Hijra [Arabic].
- Ferdowsi, Abolghasem (2007). Shahnameh, 8 vols., Edited by Jalal Khaleqi Mutlaq, Tehran: The Great Islamic Encyclopedia [Persian].

Ghaemi, Farzad (2020). " Why does Ferīdōn mean the »third« meaning? Solving of the Mystery of Ferīdōn word by A Study of Mythology based on Historical Linguistics (Diachronic Etymology)», Linguistic Essays, Volume 56, pp. 337-362. [Persian].

Gorgani, Fakhreddin Asad (1952) Vis-o Ramin, edited by Mohammad Jafar Mahjoub, Tehran: Andisheh Publishing House [Persian].

Hedayat, Reza Gholi Khan (1871) Dictionary of Anjomanaie Nasiri [Lithography], edited by Abdullah Manshi Tabari, Tehran: Ali Qoli Khan Khan Factory [Persian].

Ibne Athir, Mubarak Ibn Muhammad (No-Date). Al-Nahaiat..., edited by Ahmad Zawi and Mohammad Tannahi, Beirut: Scientific Library [Arabic].

Jamaluddin Abdul Razzaq Isfahani, Mohammad (1942). Divan, corrected by Vahid Dastgerdi. No Publisher [Persian].

Jovini, Aladdin Atamelak (1977). History of Jahangoshaie Joveini, edited by Mohammad Qazvini, Leiden: Brill [Persian].

Joveini, Azizullah (1996). The battle of ideas in the epic of Rostam and Esfandiar, University of Tehran [Persian].

.(۱۳۸۴) _____ Rostam and Sohrab, University of Tehran [Persian].

Khaleqi Mutlaq, Jalal(1994). Gole Ranj-haie Kohan, by Ali Dehbashi, Tehran: Center [Persian].

" .(۱۹۹۱) _____ On the weight of Shahnameh", Iranshenasi, Volume 5, pp. 48-63. [Persian].

" .(۱۳۰۱) _____ Garshasp", Ferdowsi and Shahnameh Sarai, Tehran: Adab Academy, pp. 412-418 [Persian].

Khaqani, Badil Ibn Ali (1997). Divan , edited by Mir Jalaluddin Kozazi, Tehran: Center [Persian].

Khatibi, Abolfazl (2012). "Garshasp or Yarshasp? ... ", in honor of Dr. Nesari, Tehran: Adab Academy, pp. 155-164 [Persian].

Kashfi Sabzwari, Mullah Hossein (1972). Fotovvat-nama Sultani, Tehran: Iran Cultural Foundation [Persian].

Kazzazi, Mir Jalaluddin (2007). Tondbadi az Kanj: Interpretation of Rostam and Sohrab, Tabriz: Aydin [Persian].

.(۱۳۸۷) _____ Name Bastan, Volume 6, Tehran: [Persian].

" .(۱۳۰۱) _____ Qahraman", Journal of the Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Volume 189 [Persian].

Luthania, Haidar (2010). Kurdish Epics, Tehran: Samira [Persian].

Mojmal-ol Tavarikh val-ghesas (1940). Correction of M. Bahar, Tehran: Kalal Khavar [Persian].

Masoud Saad Salman (1986). Divan, correction: Mahdi Nourian, Tehran: Kamal Esfahani [Persian].

Moezzi, Mohammad Ibn Abdul Malik (1984). Divan, edited by Nasser Hiri, Tehran: Marzban [Persian].

Mawlawi, Jalaluddin Muhammad (1989). Kolliate of Shamse Tabrizi, Tehran: Amirkabir.

Mojani, Seyed Ali (1998 and 2001). Index of Persian Manuscripts of the Institute of Manuscripts of Tajikistan, Volumes 1 and 3, Tehran: Center for Central Asian Studies, Ministry of Foreign Affairs [Persian].

Naser Khosrow Ghobadiani (1992). Divan, Edited by Mojtaba Minavi and Mehdi Mohaghegh, University of Tehran [Persian].

- Nafisi,A (1977) .Dictionary of Nafisi, Tehran: Khaiiam Publications [Persian].
- Pourdavud, Ibrahim (2002). Farhang-e Iran-Bastan, Tehran: asatir [Persian].
- Tabrizi, Mohammad Ibn Hussein Khalaf (1984). Borhane Qatee, by Mohammad Moein, Tehran: Amirkabir [Persian].
- Saālebi, Abdolmalek (1900). Ghorar-e akhbar Molook-al fors va Siarehom, edited and translated by H. Zuttenberg, Paris: Imperial-National [Arabic].
- Sanaei, Abolmojdam Majdood Ibn Adam (1958). Divan, correction of the mM. of Mosaffa, Tehran: Amirkabir [Persian].
- Sām-nāma (2014). Edited by V. Royani, Tehran: Mirase Maktoob [Persian].
- Suhrawardi, Shahabuddin (1994). Manuscripts of Sheikh Ishraq, edited by Hossein Nasr, vol. 3, Tehran: Research Institute of Humanities [Persian].
- Shoar, J. Anwari, H. (1985). The tragedy of Rostam and Sohrab, Tehran: Qatre [Persian].
- Rasaele Javanmardan (1992). Edited by Morteza Asraf, Second edition, Tehran: Moein [Persian].
- Rastegarfassaei, Mansour (1995) The Epic of Rostam and Sohrab, Tehran: Jami [Persian].
- : (۱۹۹۷) _____ The Epic of Rostam Va Esfandiar, Tehran: Jami [Persian].
- Rashidi, Abdul Rashid Tatavi (1959). Farhang-e Rashidi, 2c, edited by Mohammad Abbasi, Tehran: Barani [Persian].
- Vatvat, R. (1961). Divan, edited by Saeed Nafisi, Tehran: Barani [Persian].
- Wisparad (1989). Translated by Ibrahim Pourdawood, edited by Bahrameh Farhoushi. Second edition, University of Tehran [Persian].
- Yadegar Zariran (1996). Edited and translated by Yahya Mahyarnavabi, Second edition, Tehran: Asatir [Persian].
- Yahaghi, M.J.(1992). Behin-name- ie Bastan, Mashhad: Beh-nashr [Persian].
- Zabidi, Mohammad Morteza (1889). Tajol-Aroos..., Beirut: Dar al-Maktab al-Hayat [Arabic].
- Zande Bahman Yasn (2007). Edited and translated by Mohammad Taghiarashmad Mohasl, 2nd edition, Tehran: Institute of Humanities [Persian].
- Zadesparam (2007). Vazidegihaie Zadesparam, Edited and translated by Mohammad Taghi rashmadshl, 2nd edition, Tehran: Research Institute of Humanities [Persian].
- Ziaeazari, Shahriar, Babak Farzaneh, Ebrahim Dibaji (2019). "Phonological processes in the Qur'an; Case Study: Abdal ", Linguistic Essays, Volume 10, Number 2, pp. 73-98 [Persian].
- Zabidi, Mohammad Morteza (1889). Tajol-Aroos..., Beirut: Dar al-Maktab al-Hayat [Arabic].
- English sources
- Benveniste, É. (1969). *Le vocabulaire des institutions indo-européennes: Pouvoir, droit, religion;* Edition:2, Éditions de Minuit.
  - _____ (1954). *Problèmes sémantiques de la reconstruction.* Word 10, 251–64. English translation: *Semantic problems in reconstruction*, in *Problems in general linguistics* (1971), University of Miami Press, 249-64.
  - Blochet, E. (1932). *Catalogue des manuscripts turcs.* Tome I. nos1-572, Paris: bibliothèque Nationale.

- Christensen, A. (1993). *The Kayanians*. India: K.R. Cama Oriental Institute.
- Flugel, G., Darabischen (1865). *persischen und turkischen Handschriften*, Wien.
- Francis Jones (2004).*Homer's Text and Language; Traditions (Urbana, Ill.)*, University of Illinois Press.
- Herdan, G. (2012). *The Advanced Theory of Language as Choice and Chance*, Springer Science & Business Media.
- Justi, F.(1895). *Iranisches Namenbuch*, Marburg, N. G. Elwert.
- Madigan, D.(2001).*The Qur'an's Self Image: Writing and Authority in Islam's Scripture*, Princeton University Press.
- Moïnfar, M. Dj.(1970). *Le vocabulaire arabe dane le Livre des Pois de Firdausi*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Pertsch, W.(1888). *Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin: bd. Verzeichniss der persischen handschriften*, V. 4; (1889). V. 6 , Berlin: Preussische Staatsbibliothek.
- Popara, Z.(2008). *Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts: From the Ghazi Husrev-Beg Library in Sarajevo*, V.16. London:AL-Furqan Islamic Heritage Foundation.
- Rauch, I. & G.F. Carr (2018).*Linguistic Method: Essays in Honor of Herbert Penzl*,Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Saussure, F. (1959 [1915]). *Course in General Linguistics*, Trans. W. Baskin, NewYork: Philosophical Society.
- Wolff, F.(1965): *Glossar zu Firdosis Schahname*, Reprint, Hildesheim: Georg Olms.
, Reprint, Hildesheim: Georg Olms.

بررسی درباره خاستگاه کهن قهرمان‌نامه: اثری مشترک میان ادبیات منتشر ترکی و فارسی

دکتر فرزاد قائمی^۱

استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فردوسی مشهد

واژه «قهرمان» در زبان‌فارسی، ترکی و کردی، به شخصیت پهلوانی منسوب است که فرزند طهمورث و جانشین یا وزیر هوشنگ بوده است. با تطبیق این نام با نام کریمان در شاهنامه فردوسی معلوم می‌شود، ریشه داستان او، افسانه حماسی کهنی درباره جد رستم بوده است. مهم‌ترین نمود این نام در ادبیات‌عامیانه، داستانی به نام قهرمان‌نامه با واریانت‌های متعدد است که تالیف اولیه آن به ابوطاهر طرسوی در قرن ششم هجری قمری منسوب است. ریشه این اثر فولکلوریک است، پس می‌تواند به منبع کهن داستان در چرخه حماسه‌های سیستانی مربوط باشد که شکل شفاهی داشته است. کهن‌ترین متون این داستان به زبان ترکی است. پس از آن، تحریرهایی به زبان‌فارسی و کردی از اثر وجود دارد. این اثر همچون اسکندرنامه، یک اثر بین‌المللی و مربوط به تمدن‌های خاورمیانه است و از آثار مهم مشترک بین زبان‌فارسی و ترکی است. واریانت‌های موجود از این اثر را می‌توان به سه بخش تقسیم کرد

-۱- قهرمان‌نامه کهن به زبان ترکی: قدیم‌ترین بخش پیکره متنی قهرمان‌نامه، به زبان ترکی باقی مانده است. از این بخش، ۱۸ نسخه ترکی عثمانی شناسایی شده است. این هجدۀ نسخه شامل پنج نسخه خطی در کتابخانه‌های پاریس (مورخ ۹۲۸ هجری قمری، ۹۵۵ هجری قمری، ۱۰۰۸ هجری قمری)، [هوشنگ‌شاهنامه]، ۱۰۳۸ هجری قمری و ۱۰۴۲ هجری قمری)، سه نسخه خطی در لایپزیگ (۱۱۲۶-۱۱۲۷ هجری قمری)، چهار نسخه خطی در کتابخانه غازی خسرو بیگ سارایوو، سه نسخه خطی در کتابخانه گوتا، یک نسخه خطی در کتابخانه برلین، یک نسخه خطی در کتابخانه وین، و یک نسخه خطی در کتابخانه مجلس شورای ایران است. همچنین، علاوه بر این هجدۀ نسخه خطی، سه نسخه خطی به زبان ترکی ازبکی در کتابخانه

^۱. ghaemi-f@ferdowsi.um.ac.ir

خاورشناسی تاجیکستان وجود دارد. ۲۱ نسخه فوق با هم یکدست و مشابه نیستند. با وجود تنوع در سبک نگارش وجزئیات داستان، در همه این نسخ خطی نام «طرسوس حکیم» به عنوان نویسنده یاد شده است. پیرنگ داستان و نامهای شخصیت های داستانی نیز در همه این متون یکسان است. همچنین در همه این متون ذکر شده که اثر از روی متنی فارسی ترجمه شده است. همچنین اقرار شده که این داستان ریشه باستانی دارد و همچون کلیله و دمنه به دستور سیاستمدار بزرگ عصر ساسانی، بزرگمهر، وزیر انشیروان از هندی به پهلوی ترجمه شده بود و طرسوس حکیم قصه را از پهلوی به فارسی درآورد تا اثر در دوره عثمانی از فارسی به ترکی ترجمه شد.

- ۲ - قهرماننامه میانه: کهن‌ترین نشر فارسی موجود از این قصه مربوط به دو نسخه خطی از قرن‌دوازده هجری است. یکی نسخه خطی کتابخانه برلین با شماره ۴۲۵ او دیگری نسخه خطی کتابخانه یارودکی تاجیکستان با شماره ۴۴۵۷ است. این اثر به‌علت بافت زبانی و ادبی کهن و اشارات مکرر به «حکیم طرسوس» به عنوان نویسنده که در آثار جدید موجود نیست، همچنین حجم بالای واژه‌های ترکی عثمانی و تجانس با نسخ خطی ترکی که از نسخ خطی فارسی دو-سه سده قدیم‌ترند، می‌بایست بازنویسی متن اولیه طرسوسی، در دوره عثمانی یا حتی ترجمه فارسی اثر ترکی باشد. پس متن فارسی اولیه که طرسوسی نوشته بود از میان رفته است.

- ۳ - قهرماننامه جدید: بازنویسی‌های فارسی جدیدی از نسخه خطی فارسی میانه در دوره قاجار انجام شده است که در اشکال متفاوت در نسخ خطی موجود کتابخانه‌های مجلس شورای اسلامی، کتابخانه ملک و کتابخانه ملی ایران وجود دارد و اولین آنها تالیف در ۱۲۰۵ هجری قمری نوشته شده است. همچنین خلاصه‌ای از همین متون در صد سال اخیر، بارها به صورت چاپ سنگی منتشر شده است.

بدین ترتیب، قهرماننامه اثری با ریشه‌های کهن در ادبیات عامیانه خاورمیانه و دارای ریشه‌هایی باستانی در زبان پهلوی است که در قرن ششم هجری، توسط نویسنده‌ای به نام حکیم طرسوس یا طرسوسی به فارسی نگاشته شده است، بعدها در قرن نهم هجری قمری در قلمروی تمدن درخشان عثمانی به زبان ترکی ترجمه و تا سده ۱۲ بارها بازنویسی شده، مجدداً در سده ۱۰ تا ۱۲ به زبان فارسی نوشته شده، تا دوره معاصر، واریانت‌های مختلفی از آن به وجود آمده است. نویسنده اولیه این اثر می‌توانسته همان طرسوسی مشهور در سده ششم هجری باشد که معروف‌ترین اثرش داراب‌نامه است. در هر حال، اثر اولیه او امروز دیگر قطعاً موجود نیست.

کلیدواژه‌ها: قهرماننامه، طرسوسی (طرسوس حکیم)، عامیانه، نسخه خطی، زبان ترکی، زبان فارسی.

منابع:

- آموزگار، ژ. (۱۳۷۳). «گرشاپ در پیشگاه اورمزد...»، کلک، ۵۴، ۹-۱۶.
- آیدنلو، س. (۱۳۹۰). دفتر خسروان، تهران: سخن.
- ابن‌اثیر، م. (بی‌تا). *النهاية في غريب الحديث والأثر*، تصحیح ا.زاوی و م. طناحی، بیروت: المکتبة العلمیة.
- ابن‌منظور، م. (۱۴۰۸ق.). *لسان العرب*، بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- الاسد، ن. (۱۹۸۸م.). *مصادر الشعر الجاهلي و قيمتها التاريخية*، الطبعه الثامنه، بیروت: دارالجبل.
- اکبری‌مفاخر، آ. (۱۳۹۰). «کریمان کیست؟ برپایه دستنویس هفت‌لشکرگورانی»، *جستارهای ادبی*، ۱۷۴، ۱۵-۳۷.
- بغدادی، ع. (۱۳۸۲). *لغت شاهنامه*، تصحیح ک. گ. زالمان، ترجمه ت. سبحانی، تهران: آثار و مفاخر فرهنگی.
- بهزادی، ب. (۱۳۸۸). *فرهنگ آذری‌یاجانی-فارسی (ترکی)*، چ ۳، تهران: فرهنگ‌معاصر.
- پورداود، ا. (۱۳۸۰). *فرهنگ ایران باستان*، تهران: اساطیر.
- تبریزی، م. (۱۳۶۲). *برهان قاطع*، م. معین، تهران: امیرکبیر.
- شعالی، ع. (۱۹۰۰م.). *غیر را خبار ملوک الفرس و سیرهم*، ترجمة ه. زوتبرگ، پاریس: امپریال ناسیونال.
- جمال‌الدین اصفهانی، م. (۱۳۲۰). *دیوان*، تصحیح و دستگردی. بی‌نا.
- جوینی، ع. (۱۳۵۵). *تاریخ جهانگشای جوینی*، تصحیح م. قزوینی، لیدن: بریل.
- خاقانی، ب. (۱۳۷۵). *دیوان*، تصحیح م. کرازی، تهران: مرکز.
- خالقی مطلق، ج. (۱۳۷۲). *گل رنجهای کهمن*، تهران: مرکز.
- _____ (۱۳۶۹). «پیرامون وزن شاهنامه»، *ایران شناسی*، ۵، ۴۸-۶۳.
- جوینی، ع. (۱۳۷۴). *نبرد اندیشه‌ها در حماسه رستم و استخنده‌یار*، دانشگاه تهران.
- _____ (۱۳۸۲). *رستم و سهراب*، دانشگاه تهران.
- خطیبی، ا. (۱۳۹۰). «گرشاپ یا کرشاپ؟...»، *جشن‌نامه دکتر نیساری*، تهران: فرهنگستان ادب، ۱۵۵-۱۶۴.
- _____ (۱۳۹۱). «گرشاپ»، *فردوسی و شاهنامه‌سرایی*، تهران: فرهنگستان ادب، ۴۱۲-۴۱۸.
- دادستان دینیک (۲۵۳۵). تصحیح ت. جی انکلساریا، شیراز: دانشگاه پهلوی.
- دهخدا، ع. (۱۳۷۲). *لغت‌نامه*، ج ۱۲ و ۱۵، تهران: بنیاد لغت‌نامه.
- دهلوی، م. (۱۳۱۰ه.ق.). *مؤید الفضلاء [نسخه خطی]*، کتابخانه ملی، ش. ۸۱۵۷۹۵.
- رسائل جوانمردان (۱۳۷۰). تصحیح م. صراف، چ ۲، تهران: معین.
- رستگار فسایی، م. (۱۳۷۳). *حماسه رستم و سهراب*، تهران: جامی.
- _____ (۱۳۷۴). *حماسه رستم و استخنده‌یار*، تهران: جامی.

- رشیدی، ع.(۱۳۳۷). *قره‌نگ رشیدی*، ۲ج، تصحیح م.عباسی، تهران: بارانی.
- زادسپر (۱۳۸۵). وزیدگی‌های زادسپر، ترجمه م.راشد.محصل، چ ۲، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- زبیدی، م.(۱۳۰۶ق.). *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت: دارالمکتبة الحیاء.
- زندیه‌من‌یسن (۱۳۸۵). ترجمه م.محصل، چ ۲، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- سنایی، ا.(۱۳۳۶). *دیوان*، تصحیح م.مصطفی، تهران: امیرکبیر.
- سامنامه (۱۳۹۲). تصحیح و. رویانی، تهران: میراث‌مکتب.
- سهروردی، ش.(۱۳۷۲). *مصنفات شیخ اشراف*، تصحیح ح.نصر، ج ۳، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- شعار، ج.وح.انوری (۱۳۶۳). *غمتمامه‌رستم و سهراب*، تهران: قطره.
- صفوی، ک.(۱۳۸۷). *درآمدی بر معناشناسی*، تهران: سورمه‌هر.
- صفحی‌زاده، ص.(۱۳۷۵). *نامه سرانجام، کلام‌خرانه* (متون کهن یارسان)، تهران: هیرمند.
- ضیای‌آذری، ش.، و ... (۱۳۹۸). «فرایندهای واجی در قرآن؛ مطالعه موردنی: ابدال»، *جستارهای زبانی*، ج. ۱۰، ۲، ۹۸-۷۳.
- عنصری، ا.(۱۳۴۱). *دیوان*، تصحیح ی.قریب، تهران: ابن‌سینا.
- غفوری، ر.(۱۳۹۷). *هفت منظومه حمامی*، تهران: میراث‌مکتب.
- فرخی‌سیستانی (۱۳۴۹). *دیوان*، تصحیح م.دبیرسیاقی، تهران: زوار.
- فراهیدی، خ.(۱۴۰۵ق.). *العين*، تصحیح م.المخزومی و ا.السامرائي، قم: دارالهجره.
- فردوسی، ا.(۱۳۸۶). *شاهنامه*، ۸ج، تصحیح ج.حالقی مطلق، تهران: دائرۃ المعارف بزرگ‌اسلامی.
- قائمی، ف.(۱۳۹۹). «چرافیدون سو مین است؟ رمزگشایی نام فریدون با روشن تحلیل خویشکاری اسطوره بر مبنای زبان‌شناسی تاریخی (ریشه‌شناسی در زمانی)»، *جستارهای زبانی*، ۵۶، ۳۳۷-۳۶۲.
- کاشفی‌سیزاری، ح.(۱۳۵۰). *فتوات‌نامه سلطانی*، تهران: بنادره‌نگ.
- کزازی، م.(۱۳۸۶). *تلبدادی از کنج: گزارش رستم و سهراب*، تبریز: آیدین.
- _____ (۱۳۸۴). *نامه باستان*، ج ۶، تهران: سمت.
- _____ (۱۳۸۸). «قهرمان»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*، ش. ۱۸۹.
- گرگانی، ف.(۱۳۳۷) ویس ورامین، تصحیح م.محجوب، تهران: اندیشه.
- لطفی‌نیا، ح. (۱۳۸۸). *حمامه‌های قوم کرد*، تهران: سمیرا.
- مجمل التواریخ والقصص (۱۳۱۸). تصحیح م. بهار، تهران: کلاله‌خاور.
- مسعود‌سعدلیمان (۱۳۶۴). *دیوان*، تصحیح م.نوریان، تهران: کمال‌اصفهانی.
- معزی، م.(۱۳۶۲). *کلیات دیوان*، تصحیح ن.هیری، تهران: مرزبان.

- مولوی، ج. (۱۳۶۷). *کلیات شمس تبریزی*، تهران: امیر کبیر.
- موجانی، ع. (۱۳۷۹ و ۱۳۷۶). *فهرست نسخ خطی فارسی انتستیتو آثار خطی تاجیکستان*، ج ۱ و ۳، تهران: مرکز مطالعات آسیای مرکزی وزارت خارجه.
- ناصرخسرو (۱۳۷۰). *دیوان، تصحیح م. مینوی و م. محقق*، دانشگاه تهران.
- نفیسی، ع. (۲۵۳۵). *فرهنگ نفیسی (ناظم الاطباء)*، تهران: خیام.
- وطواط، ر. (۱۳۳۹). *دیوان، تصحیح س. نفیسی*، تهران: بارانی.
- ویسپرد (۱۳۶۷). *ترجمه اپورداورود*، چ ۲، دانشگاه تهران.
- هدایت، ر. (۱۲۸۸ق). *فرهنگ انجمن آرای ناصری [چ سنگی]*، تصحیح ع. منشی طبری، تهران: کارخانه علی قلیخان.
- یادگار زریان (۱۳۷۴). *ترجمه‌ی ماهیارنوایی*، چ ۲، تهران: اساطیر.
- یاحقی، م. (۱۳۷۰). *بهین نامه باستان*، مشهد: بهنشر.
- Blochet, E. (1932). *Catalogue des manuscripts turcs*. Tome I. nos1-572, Paris: bibliotheque Nationale.
- Christensen, A. (1993). *The Kayanians*. India: K.R. Cama Oriental Institute.
- Domínguez, C., H. Saussy & D. Villanueva (2014). *Introducing Comparative Literature: New Trends and Applications*, Routledge.
- Flugel, G., Darabischen (1865). *persischen und türkischen Handschriften*, Wien.
- Holmes, U.(1945). “Comparative Literature: Past and Future, American Colleges and Universities”. *Studies in Philology*, 42(3), 440-451.
- Justi, F.(1895). *Iranisches Namenbuch*, Marburg, N. G. Elwert.
- Kipfer, Barbara Ann (1984). *Work Book of Lexicography*. Exeter. A. Wheaton & Co. Ltd.
- Madigan, D.(2001). *The Qur'ân's Self Image: Writing and Authority in Islam's Scripture*, Princeton University Press.
- Moïnfar, M. Dj.(1970). *Le vocabulaire arabe dans le Livre des Poés de Firdausi*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Molé, Marijan (1953). “L'épopée iranienne après Firdosi,” *La Nouvelle Clio* 5, 377-93.
- Pertsch, W.(1888). *Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin: bd. Verzeichniss der persischen handschriften*, V. 4; (1889). V. 6 , Berlin: Preussische Staatsbibliothek.
- Popara, Z.(2008). *Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts: From the Ghazi Husrev-Beg Library in Sarajevo*, V.16. London:AL-Furqan Islamic Heritage Foundation.
- Wolff, F.(1965): *Glossar zu Firdosis Schahname*, Reprint, Hildesheim: Georg Olms.